

УДК 81' 373.7=133.1

Міжмовні силенціальні фразеологічні еквіваленти

Каїка Н.Є.

Донецький національний університет, м. Донецьк, Україна

У статті аналізуються міжмовні фразеологічні еквіваленти силенціальної фразеосемантичної групи. Визначено питому вагу російсько-французьких силенціальних фразеологічних еквівалентів у загальному російсько-французькому фразеологічному фонді. Виявлено специфіку репрезентації силенціального ефекту у фразеології російської і французької мов. Доведено ефективність пошуків міжмовної фразеологічної спільності в означеній фразеосемантичній групі.

Ключові слова: міжмовні фразеологічні еквіваленти, силенціальна фразеосемантична група, загальний російсько-французький фразеологічний фонд, російсько-французькі силенціальні фразеологічні еквіваленти, невербальна комунікація, комунікативне мовчання.

Постановка проблеми. Незважаючи на бурхливий розвиток гуманітаристики протягом останнього сторіччя, явище мовчання залишається на маргінесі уваги науковців [5, с. 319]. Малодослідженими є питання репрезентації категорії мовчання у фразеології, особливо в контексті комплементарності вербаліки та невербаліки. Проблеми співвідношення різних культурних кодів, вербальних і невербальних знаків, специфіки відображення невербальних елементів вербальними засобами, особливості семантичної структури вербальних номінацій невербальних елементів зумовлюють актуальність наукових розвідок.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Лінгвокогнітивні та комунікативно-прагматичні аспекти силенціального феномена аналізуються у наукових роботах Т. О. Анохіної, В.В. Богданова, Т. Дж. Бруно, М. Ефрат, С.В. Крестинського, М. Савіль-Труак, О.Т. Сливинського, С.О. Швачко та ін. Наявний корпус досліджень, присвячених невербальним особливостям комунікації (Р. Бердвістел, І. Горелов, Г. Колшанський, А. Піз, Г. Уайнрайт, Б. Успенський, Ю. Фаст, А. Хілл та ін.), окремим питанням кінесичної фразеології (С. Григор'єва, М. Григор'єв, А. Козиренко, Г. Крейдлін, Т. Черданцева), просодичної (М. Архипецька, О. Корлиханова). Останнім часом у вітчизняному мовознавстві з'явилися наукові роботи, присвячені питанням репрезентації взаємодії невербальних та вербальних компонентів комунікації в українських пареміях (Т.Ф. Осипова), в англomовному дискурсі (Г.І. Барташева, Л.В. Солощук), у німецькій (О.В. Харчук), польській (О.Г. Лозинська), болгарській фразеології (Л.Є. Петровська) тощо. Водночас суттєво недостатніми є порівняльні та зіставні наукові дослідження, спрямовані на вивчення проблем взаємодії вербальних і силенціальних засобів у комунікації, репрезентації силенціального ефекту (термін А.Д. Белової) [1, с. 7] у фразеології різних мов. Російсько-французькі силенціальні фразеологічні еквіваленти (РФСФЕ) ще не були предметом окремого наукового дослідження.

Мета статті – обґрунтувати наявність фразеосемантичної групи міжмовних, зокрема російсько-французьких, силенціальних фразеологічних еквівалентів, що

передбачає розв'язання таких завдань: 1) виявити російсько-французькі силенціальні фразеологічні еквіваленти; 2) визначити їх питому вагу у загальному російсько-французькому фразеологічному фонді; 3) проаналізувати специфіку репрезентації комунікативно значущого мовчання у російсько-французьких фразеологічних еквівалентах (РФФЕ).

Матеріалом дослідження є фразеологічний корпус «Словаря русско-французских фразеологических эквивалентов» Н.С. Каіки, Л.П. Кофанової, що містить близько 16000 російських фразеологізмів та більше 23000 французьких фразеологізмів [2].

Міжмовними силенціальними фразеологічними еквівалентами вважаємо такі міжмовні фразеологічні еквіваленти, кореляти яких пов'язані із позначенням силенціального ефекту. Вони складають окрему групу міжмовних (у нашому випадку – російсько-французьких) силенціальних фразеологічних еквівалентів. Напр.: *ни словом не обмолвиться*. – 1. *ne dire mot*; 2. *ne pas souffler un traître mot*; 3. *ne souffler mot*. Аналіз фонду російсько-французьких фразеологічних еквівалентів дозволив виявити 80 РФФЕ (0,5 % загального фонду РФФЕ) на позначення силенціального ефекту, що складають окрему силенціальну фразеосемантичну групу. У роботі розглядаємо фразеологізми, що вербалізують комунікативно значуще мовчання. Напр.: *ни слова не говоря*. – 1. *sans mot dire*; 2. *sans rien dire*.

Стиржневими лексико-семантичними компонентами силенціальних РФФЕ є соматичні лексеми (*рот, горло [гортань, глотка], язык, зубы, уши*) та лексеми *слово, звук, молчание*. Пор.: *прикусить язык*. – 1. *se mordre la langue*; 2. *mettre la langue dans sa poche*; *ни слова ни звука*. – *pas un mot, pas un signe*.

У фразеосемантичній групі силенціальних РФФЕ, на наш погляд, можна виділити РФСФЕ на позначення комунікативної ситуації, що є невербальним комунікативним фоном фразеологізмів (*ледяное молчание*. – *silence (m) de glace*), РФСФЕ на позначення невербальної комунікативної поведінки (*рта не открыть; не открыть рта*. – *ne pas ouvrir la bouche*), РФСФЕ на позначення комунікативних властивостей особистості (*нем (немой) как рыба*. – 1. *muet comme un poisson*; 2. *muet comme une carpe*; 3. *muet comme une tanche*), РФСФЕ на позначення психофізіологічного, психоментального стану комуніканта, спричиненого перебігом комунікативного акту (*застрять в горле: это слово застряло у меня в горле*. – *rester dans la gorge: ce mot m'est resté dans la gorge*).

Аналіз функційного потенціалу феномену мовчання, що представлений у роботах Томаса Дж. Бруно [6], М. Ефрат [7], С.В. Крестинського [3], М. Савиль-Труак [8] та ін., є підґрунтям для вивчення міжмовних фразеологічних еквівалентів, зокрема російсько-французьких, у яких відбивається функційно-семантичне навантаження мовчання. Так, виокремлюються РФСФЕ, пов'язані із реалізацією контактної функції комунікативного мовчання, зокрема, контактної конструктивної (*молчание – знак согласия*. – 1. *qui ne dit mot, consent*; 2. *qui se tait, consent*) або контактної деструктивної (*замкнуться / замыкаться в молчании*. – *s'emmurer dans le silence*), інформативної (*нем (немой) как могила*. – Про людину, яка вміє зберігати таємниці, секрети. – 1. *muet comme la tombe*; 2. *silencieux comme la tombe*; 3. *secret comme un tombeau*), когнітивної (*І нет слов! – 1. il n'y a rien à dire! 2. il n'y a rien à redire! 3. sans doute!* Значення РФФЕ: «Безперечно; усе зрозуміло без слів»), експресивної (РФСФЕ - фразеологічні омоніми: *І нет слов! у меня нет слов [чтобы...]*. – 1. *les mots me manquent [pour...]*; 2. *la parole me manque*; 3. *je perds la parole*; 4. *je ne trouve pas de mots [pour...]*. Значення РФФЕ: «Не знаходити слів, щоб виразити що-небудь через почуття здивування, захоплення, радощі, обурення тощо), емотивної (*слова застряли в горле у кого-л.: у меня слова застряли в горле*. – *les paroles se sont arrêtées dans mon gosier*), ідентифікаційної функції, що реалізується шляхом верифікації результату декодування комунікативного повідомлення (*молчи – за умного сойдёшь*. – 1. *fou qui*

se tait passe pour sage; 2. fol semble sage quand il se tait; 3. tel semble sage quand il se tait; 4. le silence est l'esprit des sots [et une des vertus des sages]; заговор молчания. – conspiration (f) du silence), інтенціональної (придержать [свой] язык [за зубами]. – tenir sa langue) тощо. Наявні поодинокі приклади РФСФЕ, пов'язані із реалізацією ритуальної функції (минута молчания. – minute (f) de silence) та функції хезитації (на полуслове замолчатъ. – Перервати свою промову, не завершити висловлювання. – s'arrêter à demi-mot).

РФСФЕ демонструють прагмасемантичну специфіку. Виокремлюються РФСФЕ, що репрезентують: 1) особливості комунікативного середовища, консенсусного (молчание – знак согласия. – 1. qui ne dit mot, consent; 2. qui se tait, consent), агресивного (закрой рот на замок: закрой рот на замок! – 1. mettre un cadenas à sa bouche: mets un cadenas à ta bouche! 2. у mettre un cadenas: mets-у un cadenas; 3. se mettre un cachet sur la bouche: mets-toi un cachet sur la bouche!); 2) небажання вступати у комунікацію (набрать в рот воды; воды в рот набрать. – 1. avaler de l'eau; 2. demeurer bouche close (cousue); 3. tenir la bouche cousue; 4. tenir la langue; 5. ne pas ouvrir la bouche; 6. ne pas desserrer les dents (les lèvres); 7. serrer les lèvres; 8. ne pas piper; 9. mettre sa langue dans sa poche); 3) неможливість вступати у комунікацію (язык отнялся; язык прилип к гортани у кого-л.: у него язык отнялся; у него язык прилип к гортани. – 1. il est resté muet [d'effroi, d'étonnement, de surprise, etc]; 2. il a perdu sa langue; 3. il a perdu l'usage de la parole; 4. cela lui a coupé le souffle; лишиться дара речи; потерять / терять дар речи. – 1. perdre le don de la parole; 2. perdre la parole; 3. perdre l'usage de la parole; 4. en rester muet; 5. avoir la gorge nouée; дух (дыхание) захватывает / захватило (перехватило) у кого-л.: у меня дух (дыхание) [от этого] захватывает / захватило (перехватило). – 1. j'en ai (j'en ai eu) la respiration coupée; 2. cela (ça) me coupe (m'a coupé) le souffle; 3. j'en ai (j'en ai eu) le souffle coupé; 4) заборону комунікативних реакцій: ни слова больше! – 1. pas un mot de plus! 2. un point, c'est tout! 5) використання комунікативних тактик, наприклад, маніпулятивних (играть в молчанку. – 1. éviter de répondre; 2. garder le silence), тактик замовчення або приховування інформації (история умалчивает о чём-л.: история об этом умалчивает. – 1. l'histoire le passe sous silence; 2. l'histoire ne le dit pas; об этом ни гу-гу! ни гу-гу! об этом молчок! Прост. – 1. bouche cousue; обойти / обходить молчанием что-л. – 1. garder le silence sur qn; 2. passer qch sous silence; 3. rester muet sur qch.); 6) відображення комунікативної позиції: молчатъ в тряпочку. – mettre sa fierté dans sa poche; 7) емоційну реакцію комунікантів: нем (немой) как статуя. – [rester] muet comme une statue.

Тематичні модифікації мовчання комуніканта, на думку Т.А. Анохіної знаходяться у площині мовчазних ситуацій: «не хочу говорити», «не знаю, що сказати», «хочу й мовчу», «слухаю», «не погоджуюсь», «погоджуюсь» [1]. Спостерігаємо РФСФЕ на позначення таких комунікативних ситуацій, наприклад, погодження із чим-небудь: без звука. – sans mot dire зі значенням «мовчки, беззаперечно [погодитися з чим-небудь, прийняти що-небудь]. Проте специфіка функціонування РФСФЕ у дискурсі полягає в тому, що одна фразеологічна одиниця може використовуватись у різних ситуаціях мовчання. Наприклад, уживання РФСФЕ не произнести ни звука. – ne pas prononcer une syllabe зі значенням «затято мовчати, зберігати мовчання» може бути умотивовано різними комунікативними обставинами («не хочу говорити», «не можу говорити» та ін.).

Деякі функціоно-семантичні особливості РФСФЕ пов'язані із відображенням особистості комуніканта у ситуації комунікативного домінування. Так, наявна значна кількість РФСФЕ, що виражають комунікативні команди комуніканта: [об этом] ни гу-гу! ни гу-гу! об этом молчок! Прост. – 1. bouche cousue! 2. motus sur l'article! ни слова больше! – 1. pas un mot de plus! 2. un point, c'est tout!

Акцентуючи комплементарність вербальності і невербальності, зауважимо, що значення фразеологізмів із невербальним комунікативним фоном може бути вмотивовано комбінацією невербальних засобів різних систем (акустичної, оптичної, кінесичної та ін.). Наприклад, значення фразеологізмів *закрити / закривати рот кому-л.*; – *1. fermer la bouche à qn; 2. fermer le bec à qn., зажимать рот кому-л.* – *1. fermer la bouche à qn; 2. imposer silence à qn.* – «змушувати кого-небудь мовчати, перешкоджати висловлюванню» – пов'язане зі специфікою функціонування засобів екстралінгвістики та кінесики.

Висновки дослідження та перспективи подальших наукових розвідок. Зіставний аналіз російської і французької фразеології демонструє наявність російсько-французьких силенціальних фразеологічних еквівалентів, що складають 0,5 % спільного фонду РФФЕ та надають уявлення про фразеосемантичну специфіку таких фразеологічних одиниць. Перспективами подальших досліджень є вивчення РФФЕ із просодичним, проксемічним невербальним фоном тощо, з'ясування особливостей взаємодії невербальних компонентів комунікації із вербальними у сучасному франкомовному дискурсі.

Список літератури

1. Анохіна Т. О. Невербальні та вербальні засоби екстеріоризації силенціального ефекту в англійському художньому дискурсі: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук: «спец.: 10. 02. 04 – «германські мови» / Тетяна Олександрівна Анохіна; Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова. – Київ, 2005. – 19 с.
2. Каика Н. Е., Кофанова Л. П. Словарь русско-французских фразеологических эквивалентов = Le Dictionnaire des Equivalents phraséologiques russes-français: [16000 русских фразеологизмов и более 23000 французских фразеологических эквивалентов] / Каика Н. Е., Кофанова Л. П. - Донецк: ООО «Юго-Восток, Лтд», 2005. – 548 с.
3. Крестинский С. В. Молчание как средство коммуникации и его функции в языковом дискурсе / С. В. Крестинский // Вестник Тверского государственного университета. – Серия «Филология». – Выпуск 1. – 2011. – С. 34-37.
4. Сливинський О. Т. Феномен мовчання в художньому тексті (на матеріалі болгарської прози 60–90-х рр. ХХ ст.): автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук: «спец.: 10. 01. 06 – «теорія літератури» / Остап Тарасович Сливинський; Тернопільський національний педагогічний університет імені Володимира Гнатюка. – Тернопіль, 2006. – 24 с.
5. Швачко С. О. Когнітивно-комунікативні аспекти мовчання (на матеріалі англійського дискурсу) / С.О. Швачко // *Studia Linguistica*. – Выпуск 5. – 2011. – С. 319-327.
6. Bruneau T. J. Communicative Silences: Forms and Functions [Text] / T.J. Bruneau // *Journal of Communication*. – Volume 23, Issue 1. – 1973. – P. 17- 46.
7. Ephratt M. The functions of silence / M.Ephratt // *Journal of Pragmatics*. – 40. – 2008. – Available online at www.sciencedirect.com
8. Saville-Troike M. The Place of Silence in an Theory of Communication [Text] / M. Saville-Troike // *Perspectives of Silence* [Ed. By D.Tannen, G.U., M. Saville-Troike]. – Univ. of Illinois. – 1985. – P. 1-18.

Каика Н.Е. **Межъязыковые силенциальные фразеологические эквиваленты** // Ученые записки Таврического национального университета им. В.И. Вернадского. Серия «Филология. Социальные коммуникации» - 2014. - Том 27 (66). № 1. Ч.1 – С. 76-80

В статье анализируются межъязыковые фразеологические эквиваленты силенциальной фразеосемантической группы. Определен удельный вес русско-французских силенциальных фразеологических эквивалентов в общем русско-французском фразеологическом фонде. Выявлена специфика репрезентации силенциального эффекта во фразеологии русского и французского языков. Доказана эффективность поисков межъязыковой фразеологической общности в указанной фразеосемантической группе.

Ключевые слова: межъязыковые фразеологические эквиваленты, силенциальная фразеосемантическая группа, общий русско-французский фразеологический фонд, русско-французские силенциальные фразеологические эквиваленты, невербальная коммуникация, коммуникативное молчание.

Kaika N. Interlanguage silential phraseological equivalents // Scientific Notes of Taurida V. I. Vernadsky National University. – Series: Philology. Social communications. – 2014. – Vol. 27 (66). No 1.1 – P.76-80

Interlanguage phraseological equivalents of a silential phraseological and semantic group are under analysis. Russian-French silential phraseological equivalents specific volume in common Russian-French phraseological fund has been established. Phraseological units with meanings related to communicative silence have been found out. The dominant lexical and semantic components of Russian-French silential phraseological equivalents have been determed. It has been defined how basic communicative meanings that silence expresses in the act of communication and its functional and semantic loading are reflected in phraseology of the compared languages. It has been established that phraseological community in the group of Russian-French silential phraseological equivalents is shown up brightly enough, in spite of belonging of the compared languages to the different language systems. Perspective of comprehensive analysis of the corps of Russian-French phraseological equivalents with the prosodic and proxemic components as specific units forming interlanguage phraseological community has been pointed out.

Key words: interlanguage phraseological equivalents, silential phraseological and semantic group, common Russian-French phraseological fund,

Russian-French silential phraseological equivalents, non-verbal communication, communicative silence.

Поступила до редакції 12.05. 2014 р.